

e-lankos.lt/qxr9

15. ŽINOMIAUSI GYVŪNAI LIETUVOS ISTORIJOJE

Šioje temoje MES

- Aptarsime kilmingų LDK gyventojų santykį su šunimis.
- Susipažinsime su taksų veislės šuniu Kauku.
- Nagrinėsime žemaitukų veislės žirgų sąsajas su Lietuvės istorija.

Medžiokliniai, kiemsargiai ar draugai?

Tikriausiai daugelis esate girdėję pasakų ar matę filmų apie ypatingą augintinių ir jų šeimininkų ryšį. Ar tai būtų Dorotės šunelis Toto iš pasakos apie Ozo šalies burtininką (15.1 pav.), ar ėdrusis katinas Garfildas iš garsiojo animacinio filmo – pasakojimai apie šiuos išgalvotus augintinius žavi gausybę vaikų ir suaugusiųjų. Tačiau ne tik sukurti personažai įsirežia skaitytojų ar žiūrovų atmintin, bet ir iš tiesų gyvenę šunys, katės ir kiti augintiniai palieka pėdsakų žmonijos istorijoje. Lietuvoje nebuvo augintinių, išgarsėjusių visame pasaulyje, tačiau lietuvių tradicijose, pasakose ir padavimuose didelė reikšmė teikiama žmonių ir gyvūnų draugystei. Lietuvos istorijoje žinomiausiais augintiniais, išgarsėjusiais būtent dėl savo šeimininkų – karalių, prezidentų ar menininkų, galime laikyti šunis. Apie juos ir papasakosime.

15.1 pav. Atminimo vieta šuneliui, įkūnijusiam Toto „Ozo šalies burtininko“ ekranizacijoje 1939 m., Kalifornija (JAV)

Prieš tūkstančius metų žmogus prisijaukino patį pirmąjį gyvūną – vilką, kartu su juo klajojo, medžiojo, gynėsi nuo priešų ir laikė jį puikiu pagalbininku. Maždaug prieš 12 tūkstančių metų nuslinkus ledynams, į dabartinę Lietuvos teritoriją atkeliavo pirmieji klajokliai su savo keturkojais palydovais – šunimis. Tačiau šuo, kaip naminis augintinis, laikomas dėl draugijos, o ne dėl naudos, dabartinės Lietuvos teritorijoje ir apskritai Europoje išpopuliarėjo tik Viduramžiais.

LDK bajorai ilgą laiką labiausiai mylėjo žirgus, bet šunys greitai užėmė antrą vietą. LDK kambariniai šunys laikyti jau XIV a. pabaigoje, tad kunigaikščių Vytauto, Kęstučio ar Algirdo aplinkoje jų tikrai buvo. Šunys dažniausiai buvo didikių ir jų vaikų numylėtiniai, nors pasitaikydavo atvejų, kai vyrai savo ištikimuosius medžioklinius šunis taip pat laikė augintiniais ir įsileisdavo į namų erdvę. Kadangi šunims prižiūrėti reikėjo papildomų lėšų ir laiko, LDK juos paprastai laikė turintieji pakankamai pinigų ir tarnų. Žinoma, vienas kitas valstietis taip pat turėjo šunį, tačiau jį vertino praktiškiau – ne kaip augintinį, o kaip pagalbininką nelegaliai medžiojant.

15.2 pav. Vienintelė Lietuvoje išvesta šunų veislė – lietuvių skalikas. Šios veislės šunų garbei Vilniuje, Gedimino kalno papėdėje, skirta žavi trijų skalikų skulptūra.

LDK didikai ir bajorai dažniausiai laikė medžioklinius šunis – skalikus (15.2 pav.) ir kurtus. Šunys vertinti kaip pagalbiniai gyvūnai ir tik įsivyravus Europos madoms, ypač Renesanso laikotarpiu (XVI a.), pradėti atskirti nuo šios grupės. Pavieniai šunys buvo įsileidžiami į namus, jiems skirtas didesnis dėmesys. Bajorams buvo įprasta šunis skolinti vieniems iš kitų, tačiau ilgainiui atsirado atskira naminių, arba kambarinių, šunų grupė. Tokius šunis augino ne dėl naudos ir jų neskolindavo. Kaip didikai nesirūpino savo kasdieniais poreikiais (maistu, švara, apranga ir pan.) – tai už juos darė patarnautojai, taip ir jų augintiniams buvo priskiriami šunininkai. Jų darbas buvo šerti, dresuoti, maudyti šunis, rūpintis jų sveikata ir panašiai. Didikų dvaruose gyvenantys šunys buvo šeriami sočiai ir sveikai – jų mityba buvo daug geresnė nei vietinių valstiečių!

XVI a. Lietuvos statutuose (pagrindinių įstatymų rinkiniuose) buvo išskirti naminiai sarginiai šunys. Tai buvo ne įprasti medžiokliniai skalikai, o įvairūs mišrūnai, iki šiol vadinami kiemsargiais. Jie saugodavo neturtingus ūkius. O didikai ir turtingi bajorai savo namams saugoti samdydavo žmones – čia kiemsargių nerasime, tik naminius augintinius.

XVI–XVII a. valdovai jau turėjo kambarinių šunų. Šie šunys keliaudavo drauge su šeimininkais ir buvo lepinami, netgi formavosi jų laidojimo tradicijos – visa tai leidžia manyti, kad didikai mylėjo ir vertino savo augintinius. Vilniaus Valdovų rūmuose laikomi kambariniai šunys galėjo visur laisvai lakstyti. Jie buvo puošiami aksominiais antkakliais, o šunininkų vedami pasivaikščioti – prsegami paaukuotais pavadėliais.

15.3 pav. „Žygimanto varpo pakabinimas Krokuvoje 1521 metais“, dail. Janas Matejka (Jan Matejko), 1874 metai. Bielikas buvo toks įprastas karaliaus aplinkoje, kad pateko į istorinį paveikslą.

15.4 pav. Maltos bišonų veislės šunelis

Karalius Žygimantas Senasis nuolat pašonėje laikė mažą baltą pudelį, kurį dėl baltumo vadino Bieliku (15.3 pav.). Karalius Bieliku itin rūpinosi (jo maudynėms net buvo tiekiamas muilas!), kartu keliavo, tad jo sūnus Žygimantas Augustas nuo vaikystės buvo pratęs prie kambarinių šunų. Kadangi tarp Europos valdovų XVI a. buvo įprasta dovanoti šunis, ir karalienė Bona tokių dovanų yra gavusi. Nors nėra išlikusių tikslų duomenų, kokie šunys tai buvo, tikėtina, kad iš Italijos ji gavo Máltos bišonų veislės šuniukų (15.4 pav.) ir jais džiaugėsi kartu su mažuoju Žygimantu Augustu. Jau suaugęs Žygimantas Augustas ir jo žmona Barbora Radvilaitė turėjo nemažai medžioklinių šunų, bet tik porą augino kaip naminius – kurtę Sibilę ir molòsą Grifą. Šių šunų priežiūrai buvo skirtas atskiras tarnas. Jis rūpinosi ne tik tokiais įprastais

dalykais kaip ėdalas ir švara, bet ir keturkojų apranga, puošyba. Kad šie augintiniai nestokojo dėmesio, taip pat rodo faktas, jog Sibilei ir žiemą jos atsivestiems šuniukams buvo pasiūti kailinukai ir apklotai iš lapių uodegų, jiems gydyti pirktas brangus aliejaus ir kiškių taukų, o Grifas netgi turėjo pasidabruotą antkaklį.

Ne tik Jogailaičiai, bet ir vėlesni Abiejų Tautų Respublikos (ATR) karaliai džiaugėsi auginamais šunimis. Karalius Zigmantas Vaza (Sigismund) nuo mažų dienų turėjo draugą – papiljonų veislės šunelį (15.5 pav.). Vėliau užfiksuota, kad tapęs karaliumi į Vilnių jis vežėsi ir medžioklinių šunų. Kito karaliaus – Stepono Batoro (István Báthory) – kurtai taip pat buvo įsileidžiami į rūmus, galėjo laisvai juose bėgioti. S. Batoras daug nusimanė apie šunų priežiūrą ir dresūrą, todėl buvo laikomas tikru jų žinovu. Tačiau didžiausią susižavėjimą kambariniais šunimis rodė iš Prancūzijos kilęs ATR karalius Henrikas Valua (Henri de Valois), kuris savo dvare Parįžiuje laikė net apie 200 mažųjų veislių šuniukų. Nors iš pradžių kambariniai šunys laikyti įprastais moterims, LDK ir Lėnkijos valdovų istorija rodo, kad kambarinių augintinių draugija ilgainiui tapo visiškai priimtina ir vyrams.

15.5 pav. Zigmantas Vaza su savo šuneliu, dail. Johanas Baptista van Uteris (Johan Baptista van Uther), 1568 metai

Klausimai ir užduotys

1. Kuo pirmiesiems dabartinės Lietuvos teritorijos gyventojams buvo naudingi šunys?
2. Kokių veislių šunų daugiausia laikė LDK didikai ir bajorai?
3. Ne mažiau kaip dviem argumentais pagrįskite arba paneikite teiginį: „LDK valdovai mylėjo šunis.“

Atsargiai – šunys gatvėse!

Šunys, kaip augintiniai, o ne tik kiemsargiai ar medžioklės pagalbininkai, iš didingų rūmų palengva skynėsi kelią ir į ne tokią karališką aplinką. Vis dėlto Lietuvos kaimuose ir miesteliuose šuns ir žmogaus, kaip ir žmogaus bei bet kurio kito gyvūno, erdvės ilgiau išliko atskirtos, o didesnių miestų gyventojai greičiau įsileido šunis į savo būstą (paprastai tiesiog neturėjo, kur jų laikyti lauke!). Be to, šuns išlaikymas kainavo papildomą duonos kąsnį, todėl ne visi galėjo sau tai leisti. Tik XIX a. pab. – XX a. pr., plintant vakarietiškos gyvenamosios madoms, pradėjo didėti miestiečių poreikis turėti augintinių.

Vis dėlto Lietuvoje net tarpukariu (1918–1940 m.) į kambarinius šunelius miestuose žiūrėta atsargiai, jų vedžiojimas gatvėse buvo dar retas reiškinys. Tai mums atskleidžia Naujausųjų laikų Lietuvos istorijos pasakojimas apie vieną žymiausių šunelių, kuriam kartu su šeimininku net skirta skulptūra (15.6 pav.).

15.6 pav. Vaižganto ir jo neatskiriamo draugo Kauko skulptūra Kaune

Susipažinkime su taksų veislės šuneliu Kauku, kuris gimė 1923 m. Nemunėlio Radviliškyje. Žavų šunelį puikiai mokytojai Barborai kaip padėką padovanojo vienas iš mokinių, o šioji nusprendė jį padovanoti savo dukterėčiai Eglutei, kuri gyveno Kaune. Taip Kaukas patyrė savo didžiąją kelionę per Lietuvą – nuo Nemunėlio Radviliškio iki Kauno, kur rado meilę ir pripažinimą. Tačiau, kaip ir visose įdomiose istorijose, ne viskas buvo taip paprasta. Mažoji Eglutė tikriausiai apsidžiaugė tetos dovana, tačiau jos mama nusprendė, kad šuo ir mažas vaikas yra nesuderinami dalykai. Šunys anuomet vis dar buvo siejami su nešvara ir kaimišku gyvenimo būdu. Nuliūdusi mokytoja Barbora kartu su Kauku užsuko aplankyti Kaune gyvenančio dėdės Juozo Tumo-Vaižganto, kuris buvo tikra vietinė žvaigždė: rašytojas, kritikas, literatūros istorikas, lietuvių kultūros puoselėtojas. Jį į Kauną atsikvietė ne bet kas, o Antanas Smetona! Visi Kaune buvo bent ausies kraštelio girdėję apie Vaižgantą, o daugelis lietuvių kultūros veikėjų ir puikiai jį pažinojo.

15.7 pav. Vaižgantas su savo šuneliu Kauku, 1928 metai

Bet sugrįžkime prie mažojo Kauko kelionės. Kaukas išsyk sužavėjo Vaižgantą ir šis pasiūlė šunelį priglobti. Rašytojas jau turėjo vieną augintinę – kanarėlę, tad gyvūnų priežiūra jam buvo nesveikima. Vaižgantas priglobė Kauką ir jau nebepaleido – keturkojis tapo neatskiriamu pasivaikščiojimų draugu, lydinčiu tiek į turgų, tiek į universitetą (15.7 pav., A šaltinis). Vaižgantas buvo drąsus lietuvių kultūros puoselėtojas: net kai Rusijos imperijoje buvo draudžiamos lietuviškos knygos lotyniškais rašmenimis, pats jas slėpė, platino ir mokė vaikus skaityti! Taip pat drąsiai jis žvelgė į kintantį žmogaus santykį su gyvūnais ir išdidžiai vaikščiojo Kauko gatvėmis lydimas Kauko.

A šaltinis. Juozo Tumo-Vaižganto nekrologas šuneliui Kaukui

1930 Vytauto Didžiojo metais naktį iš birželio trisdešimtosios dienos į liepos pirmą dieną Aleksoto g. 16 namo kieme šunų veselijoje neramų savo amžėlį pabaigė – Kaukas, vos aštuonerius metus tesukakęs. Kauno laikraščiai savo kronikose vis žymėdavos nepaprastą Kauko ištvermę – per dešimtį dienų su kalėmis vesioti¹. <...> Pirmasis Lietuvos poetas Maironis apibūdino Kauką niekad nepamirštamais savo teisingumo žodžiais: „Kaukas, girdi, ...buvo Vaižganto gyvumo ir temperamento.“ <...> Daug pasidarbavęs, pilnas nuopelnų – jo ainių liko daugybė – buvo palaidotas istoriškame Kauno „gojuje“. Laidotuvių ceremoniją atliko Vladas Cibulskas, zakristininkas. Rimtai sakant, Kauko labai gaila... Jūsų nuliūdęs Vaižgantas.

¹ linksmintis

Vytautas Bagdonas, „Vaižganto nekrologas šuneliui Kaukui“, *Tėviškės gamta*, 2015, Nr. 8.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip manote, kodėl apie Kauką rašė net Kauno laikraščiai?

2. Su kuo šunelį Kauką yra palyginęs poetas Maironis?
3. Kaip manote, kodėl J. Tumas-Vaižgantas Kaukui parašė nekrologą?

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl miestiečiai anksčiau nei kaimo gyventojai šunis pradėjo laikyti namuose?
2. Kokiomis aplinkybėmis rašytojas J. Tumas-Vaižgantas įgijo šunį? Kuo vardu buvo šuo?
3. Pasakykite du dalykus, rodančius, kad J. Tumui-Vaižgantui patiko gyvūnai.

Žemaitukai – ištvermės simbolis

Tikriausiai tik išdykėlė Pepė Ilgakojinė iš A. Lindgren pasakojimo savo arklių laikė namuose ir kvietėsi prie vaišių stalo, o tikrovėje žmonių ir arklių gyvenamosios erdvės paprastai būna atskirtos. Nors tikrai nedrįstume arklių vadinti kambariniais augintiniais, dėl išskirtinio ryšio su šeimininku tai neabejotinai vieni ištikimiausių gyvūnų.

Išskirtinai su mūsų kraštu siejama viena arklių veislė – žemaitukai (15.8 pav.), kurie rašytiniuose šaltiniuose minimi nuo XIV–XV amžiaus. Manoma, kad šie arkliai pirmiausia darbams – tiek laukams dirbti, tiek kroviniams vežti – buvo naudojami Žemaitijoje. Taip jiems pritapo ir su vietos gyventojais – žemaičiais – siejamas vardas. Galbūt esate girdėję, kad žemaičiai apibūdinami kaip itin tvirto būdo, ištvermingi ir drąsūs žmonės. Žinoma, toks apibendrinimas tinka ne visiems žemaičiams, tačiau galime tvirtai sakyti, kad Žemaitijoje pradėti auginti žemaitukai garsėja stiprumu ir ištverme.

15.8 pav. Žemaitukai šiandien vertinami ir kaip Lietuvos kultūros paveldo simbolis.

Žemaitukai – grakštūs, nedideli, dažniausiai 130–140 cm ūgio, arkliai, tad jūs tikriausiai juos jau praaugote. Jie puikiai prisitaiko prie įvairių sąlygų, gali dirbti sunkiai ir ilgai. Dėl to buvo labai vertinami kaip nepakeičiami ūkio darbų pagalbininkai, ilgoje kėlionėse, kariuomenėje. Ūkininkai juos naudojo plūgams tempti, kroviniams vežti ir kitoms kasdienėms užduotims atlikti. Istorinių faktų apie Lietuvos kunigaikščių augintus žemaitukus nėra, tačiau manoma, kad dauguma Lietuvos diduomenės, ypač iš Žemaitijos, augino šiuos nepaprastai ištvermingus arklius.

Tarpukariu Lietuvoje buvo siekiama dar labiau pagerinti žemaitukų veislės kokybę, todėl vyko įvairios žemės ūkio parodos ir konkursai, ūkininkus skatinantys auginti šiuos arklius. 1922 m. Plungėje net buvo įsteigtas žemaitukų valstybinis žirgynas. Nepaisant pastangų, aptariamuoju laikotarpiu žemaitukų jau mažėjo, nes atsirado įvairių mechaninių įrenginių, skirtų ūkio darbams palengvinti, vietoj vežimų pradėti naudoti automobiliai. Žemaitukų praktinė svarba žmonėms menko. Po Antrojo pasaulinio karo (1939–1945 m.), nualinusio Lietuvą, žemaitukų skaičius buvo stipriai sumažėjęs, nes svetimi kariai, žygiuodami per šį kraštą, neretai šiuos arklius pasiimdavo su savimi.

Siekiant atkurti žemaitukų populiarumą ir paskatinti žmones vėl juos auginti buvo rengiamos parodos. 1990 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę šia linkme nukreiptos pastangos dar sustiprėjo, įsteigta ir Žemaitukų arklių augintojų asociacija, kuri aktyviai dirba, kad ši veislė būtų išsaugota. XXI a. pradžioje žemaitukai (15.9 pav.) priskirti tarptautiniu mastu saugomų arklių veislėms ir įtraukti į Pasaulio žemės ūkio gyvūnų katalogą. Dabar žemaitukai dažnai dalyvauja įvairiose žirgų sporto varžybose, renginiuose – konkūruose, paradiniuose žygiuose (B šaltinis).

15.9 pav. 2016 m. Lietuvos pašto išleistas pašto ženklas su žemaitukų piešiniu

B šaltinis. Giedriaus Klimkevičiaus įspūdžiai apie 2010 metų lietuvių žygį žemaitukais nuo Lietuvos iki Juodosios jūros

Mes įrodėme iš kartos į kartą pasakojamą legendą apie Vytautą Didįjį ir Lietuvos valstybės didingas šaknis. Po sudėtingos kelionės šiandien nebejauname susikaupusio nuovargio. Žygyje susiformavo stipri ir vieninga komanda, o žemaitukai įrodė visus savo, kaip vienos seniausių Europos žirgų veislių, privalumus. Džiaugiuosi ir didžiuojuosi, jog kartu su šiais žmonėmis ir žirgais įveikėme istorinį iššūkį.

„2 000 km istorijos“ raiteliai pagirdė žemaitukus Juodojoje jūroje“, *15min.lt*, 2010 metai.

Klausimai ir užduotys

1. Paaškindite šaltinyje aprašyto žygio tikslą.
2. Su kokios veislės žirgais pavyko įgyvendinti šaltinyje aprašytą žygį?
3. Kodėl šaltinyje šis žygis vadinamas istoriniu?

Klausimai ir užduotys

1. Kuo žemaitukai skiriasi nuo daugelio kitų arklių veislių?
2. Kokiais tikslais žemaitukai buvo naudojami anksčiau?
3. Paaškindite, kodėl XX a. susirūpinta žemaitukų veislės išlikimu. Nurodykite, kokių priemonių imtasi.

TYRINĖKITE!

Žygis „2 000 km istorijos“ – ne vienintelis, į kurį leistasi žemaitukų veislės žirgais. Pasižymėkite, kokių dar jojimo žemaitukais žygių surengta. Parenkite pristatymą apie pasirinktus žygius.

APIBENDRINAMIEJI KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Dviem bruožais apibūdinkite LDK kilmingųjų santykį su šunimis.
2. Kuo garsus XX a. pirmoje pusėje Kaune gyvenęs taksų veislės šuo Kaukas? Kaip Kaune įamžintas Kauko ir jo šeimininko atminimas?
3. Pateikite ne mažiau kaip tris argumentus, leidžiančius teigti, kad žemaitukai yra susiję su Lietuvos istorija.

TYRINĖKITE!

Egzistuoja ne tik lietuviška žirgų, bet ir šunų veislė. Nustatykite, kokia tai veislė, ir parenkite plakatą apie šią veislę, jos istoriją.

IŠSAKYKITE SAVO NUOMONĘ

Augintinis – ne tik didelis džiaugsmas, bet ir atsakomybė. Kaip manote, kodėl žmonės pajuto poreikį turėti įvairių augintinių ir jais rūpintis? Atsakymą pagrįskite.